

ЗАСАДИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ

BASICS OF IMPROVEMENT OF FOREIGN TRADE ACTIVITY IN THE ZAKARPATTIA REGION

УДК 339.94(477.87)

Сойма С.Ю.

к.е.н., доцент кафедри бізнес-адміністрування, маркетингу та менеджменту
Ужгородський національний університет

У статті розглянуто проблемні питання зовнішньоекономічної діяльності Закарпатської області. Досліджено товарну структуру зовнішньої торгівлі регіону. Проаналізовано основні показники результативності зовнішньоторговельної діяльності Закарпатської області. Обґрунтовано шляхи вдосконалення зовнішньої торгівлі регіону.

Ключові слова: зовнішньоекономічна діяльність, регіон, експорт, імпорт, сальдо зовнішньої торгівлі, зовнішньоторговельні зв'язки, зовнішньоторговельний оборот.

В статье рассмотрены проблемные вопросы внешнеэкономической деятельности Закарпатской области. Исследована товарная структура внешней торговли региона. Проведен анализ показателей

результатов внешнеторговой деятельности Закарпатской области. Обоснованы пути внешней торговли области.

Ключевые слова: внешнеэкономическая деятельность, регион, государственное регулирование, внешнеторговые связи, экспорт, импорт, внешнеторговый оборот.

In article analysed the problems of foreign economic activity in Transcarpatian region. Investigated good's structure of foreign trade in region. The basis indicators of effectiveness of foreign trade activity in Transcarpatian region are analysed. Outlined the priority ways to improve foreign trade.

Key words: foreign economic activity, region, export, import, foreign trade relations, foreign direct investment.

Постановка проблеми. Повноцінне функціонування економіки жодної країни та її регіонів не може відбуватися без розвинутої системи зовнішньоекономічних зв'язків. Включення економіки регіонів у систему міжнародних економічних відносин позитивно впливає на розвиток економіки країни, сприяє підвищенню технічного рівня виробництва, раціональному використанню природно-сировинних ресурсів, ліквідації дефіциту окремих товарів, а отже, підвищенню рівня життя населення [1, с. 208]. При цьому проблема зближення регіонів та вдосконалення зовнішньоекономічної діяльності завжди стояла у світі дуже гостро, проте, незважаючи на потужний механізм стимулювання розвитку одних територій і стримування розвитку інших, остаточне вирівнювання навряд чи коли-небудь відбудеться. Разом із тим, як переконає світовий досвід, нехтувати стратегією вирівнювання не можна, тому що це обов'язково призведе до втрати економічної та політичної єдності. Роль і значення зовнішніх чинників при цьому суттєво зростатимуть [6, с. 351].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Комплексному теоретично-практичному дослідженню питань зовнішньоекономічної діяльності прикордонних регіонів, транскордонного співробітництва в умовах розширення ЄС на Схід знайшло відображення у працях Є.І. Бойка, М.І. Долішнього, Б.І. Дяченка, В.С. Кравціва, М.А. Ленделя, С.М. Митряєвої, В.П. Мікловди, С.В. Сембера, М.І. Пітюлича, Д.М. Стеценка та ін. Разом із тим, незважаючи на значний науковий доробок із цих питань, дослідженнями не охоплено весь спектр особливостей зовнішньоекономічних зв'язків та прикордонного співробітництва як України, так і її регіонів.

Постановка завдання. Головною метою цієї роботи є визначення основних тенденцій у зовнішньоторговельній діяльності Закарпатської області та засад її вдосконалення на основі опублікованих статистичних матеріалів актуального поточного етапу.

Виклад основного матеріалу дослідження. У контексті даної проблеми заслуговує на увагу досвід ЄС щодо моніторингу регіонального розвитку та фінансової підтримки депресивних регіонів із метою їх соціально-економічного розвитку. Тому до регіонів слід ставитися не тільки з позицій внутрішніх національних утворень, а й інтернаціональних. Інакше кажучи, потужний регіональний (у літературі вживається також термін «локальний») рух стає дедалі домінуючою тенденцією на світовому рівні. У зв'язку із цим фахівці нерідко вживають поняття «Європа регіонів», «регіональний світ» (TRW) та ін., які значною мірою віддзеркалюють сучасні тенденції регіонального розвитку [9–11]. Як засвідчує світовий розвиток, незважаючи на домінуючі процеси глобалізації, регіональний розвиток об'єктивно призводить водночас до деякої регіоналізації економічного співробітництва, що було помітно під час загострень у світовій фінансовій системі, особливо під час азіатської кризи 1998 р. [2, с. 91] та світової фінансової кризи 2007 – 2009 рр.

Надзвичайна відкритість української економіки та її регіонів, зокрема Закарпатської області, здійснена за останні роки ХХ та на поч. ХХІ ст., не компенсує ефекту внутрішньогосподарських диспропорцій, а, навпаки, поглиблює їх у багатьох видах економічної діяльності, у тому числі зовнішньоекономічній. При цьому характерною рисою світової економіки на рубежі ХХІ ст. є безумовне переважання тенденцій від закритості до політики «відкритої економіки».

Визначальна роль у формуванні відкритої економіки належить державі, яка стимулює експортні виробництва, заохочуючи вивіз товарів та послуг, сприяючи взаємозв'язкам із закордонними фірмами та розвитку процесів міжнародної економічної інтеграції. Вона створює міцний правовий фундамент, який сприяє притоку з-за кордону інвестицій, технологій, інформації. Прогрес транспорту і зв'язку, інформаційних засобів у II пол. XX ст. також відіграв стимулюючу функцію у розвитку відкритості національних економік та їх регіонів. Поступово руйнувалися торгово-економічні, валютно-фінансові перешкоди [5, с. 57–58].

Численні прогнози розвитку світової економіки сходяться на тому, що в довгостроковій перспективі (на 20 років) темпи економічного зростання в розвинених країнах становитимуть близько 2,5% на рік. Для того щоб у цей період відставання України від розвинених країн за рівнем ВВП на душу населення скоротилося до прийнятних меж, необхідно забезпечити середньорічні темпи економічного зростання близько 6,0% на рік, а це означає, що має бути випереджаючий розвиток [2, с. 93]. Особливо актуальна ця проблема для Закарпатської області, оскільки регіон особливо відстає від середньореспубліканського аналогічного показника, а тому необхідне забезпечення ще вищих

темтів розвитку на основі реалізації доктрини випереджаючого замість наздоганяючого розвитку.

Для визначення шляхів удосконалення зовнішньоторговельної діяльності Закарпатської області на перспективу автором проаналізовано окремі показники такої діяльності за останні роки (2006–2016 рр.) та окреслено напрями вдосконалення такої діяльності (табл. 1).

З аналізу показників табл. 1 витікають такі неоднозначні тенденції та висновки:

- в аналізованому періоді характерне розширене відтворення експортно-імпоротної діяльності товарами і послугами до 2008 р. У 2009 р. внаслідок світової фінансової кризи відбувся спад у зовнішній торгівлі товарами і послугами. Зокрема, у 2008 р. порівняно з 2006 р. експорт товарів зріс майже вдвічі, як й імпорт, а в 2009 р. порівняно з 2006 р. – лише у 1,5 рази;
- аналогічна тенденція характерна і для зовнішньоторговельного обороту товарами, оскільки його обсяг у 2008 р. порівняно з 2004 р. зріс більше ніж у 2,5 рази, у 2009 р. порівняно з 2006 р. – лише у 1,2 рази, а в 2016 р. порівняно з 2009 р. – на 12% ;
- проте зовнішньоторговельне сальдо в усіх аналізованих роках було пасивним, окрім 2016 р.;
- зовнішньоторговельний оборот послуг характеризується переважанням експорту

Таблиця 1

Окремі показники зовнішньої торгівлі товарами і послугами Закарпатської області в 2006–2016 рр. та шляхи її вдосконалення (млн. дол. США)

Показники	2006	2007	2008	2009	2016	2016, % до 2009 р.	Шляхи удосконалення
Торгівля товарами							
Експорт	676,9	1148,0	1220,8	935,0	1094,4	117,0	Експорторозширююче зростання
Імпорт	951,7	1552,5	1866,1	953,0	1011,5	106,0	Імпортозамінне зростання
ЗТО	1628,6	2700,5	3086,9	1888	2105	112,0	Покриття експортом імпорту
Сальдо	-274,8	-404,5	-645,3	-18,0	83	461	Активне торгівельне сальдо
Торгівля послугами							
Експорт	27,6	38,6	64,6	43,7	188,9	437	Розширення спектру секторів експорту
Імпорт	21,0	25,1	45,2	25,7	20,9	81,3	Дотримання вимог СОТ
ЗТО	48,6	63,7	109,8	69,4	209,8	302,8	Покриття експортом імпорту
Сальдо	6,6	13,5	19,4	18	168,1	в 9 р.	Активне торгівельне сальдо
Торгівля товарами і послугами							
Експорт	704,5	1186,6	1285,4	978,7	1283,3	132,0	Експорторозширююче зростання
Імпорт	972,7	1577,6	1911,3	978,6	1032,4	105,5	Імпортозамінне зростання та дотримання вимог СОТ
ЗТО	1677,2	2764,2	3196,7	1957,3	2315,7	118,3	Покриття експортом імпорту
Сальдо	-268,2	-391,0	-625,9	0,1	250,9	в 250 р.	Активне торгівельне сальдо

Джерело: розраховано за [7, с. 222–223, 235–236; 8, с. 218]

над імпортом, а також активним торговельним сальдо;

- торгівля товарами і послугами у цілому також характеризується розширеним відтворенням як експорту, так і імпорту до 2008 р. Але перевершення експорту послуг над імпортом дало змогу подолати покриття експортом імпорту товарів і послуг у 2009–2016 рр. (у 2005–2008 рр. зовнішньоторгівельне сальдо товарами і послугами було пасивним).

Виходячи з авторських досліджень, рекомендується такі шляхи вдосконалення зовнішньої торгівлі товарами і послугами в регіоні на перспективу:

- експортрозширююче зростання торгівлі товарами і послугами;
- імпортозамінне зростання, а також покриття експортом імпорту та забезпечення активного торговельного сальдо.

Для визнання торгівлі міжнародною (зовнішньою) необхідно, щоб товар перетнув кордон держави і даний факт був зареєстрований у відповідній звітності. При цьому не має значення, змінює товар власника чи ні. У міжнародній економіці товар розглядається не як продукт виробництва, а як об'єкт попиту і пропозиції. Товар (послуга) стає таким за умов: якщо він комусь потрібен; якщо на нього спрямовані дві основні сили ринкової економіки – попит і пропозиція; якщо хоча б одна із цих сил (попит і пропозиція) діє з-за кордону [4, с. 34].

Під експортрозширюючим зростанням ми розуміємо розширення виробництва товару, експортованого регіоном, що призводить до погіршення умов торгівлі регіону на користь її торговельних партнерів. Під імпортозамінним зростанням розуміється розширення виробництва того товару, який регіон імпортує, що призводить до поліпшення умов торгівлі регіону щодо його торговельних партнерів. Отже, імпортозамінне зростання призводить до поліпшення умов торгівлі (зниження попиту на імпорт викликає зниження

цін на імпортні товари як країни, так і її регіонів, у тому числі й Закарпатської області, і погіршення їх у країн – торговельних партнерів).

Від зміни експортних та імпорتنих цін залежить вигреш від міжнародної (зовнішньої) торгівлі. Співвідношення експортних та імпорتنих цін визначається умовами торгівлі. Умови торгівлі, які називаються товарними умовами торгівлі, можуть бути виражені співвідношенням експортних та імпорتنих цін на визначений товар через співвідношення індексу експортних й індексу імпорتنих цін у цілому [3, с. 135–137]. В останньому випадку використовується формула:

$$T = \frac{P_x}{P_{im}}, \quad (1)$$

де, T – індекс умов торгівлі;

P_x – індекс експортних цін;

$P_x = \sum x_i p_i$ (x_i – частка кожного i-го товару в сумарній вартості експорту в базисному році);

P_{im} – індекс імпорتنих цін;

$P_{im} = \sum im_i p_i$ (im_i – частка кожного i-го товару в сумарній вартості імпорту в базисному році).

Якщо індекс умов торгівлі $T = 1$, то це означає, що ціни експорту й імпорту рівні, а умови торгівлі залишаються незмінними. Якщо $T > 1$, то це означає, що на кожну одиницю експортованого товару можна придбати більше імпорتنих товарів. Якщо індекс умов торгівлі $T < 1$, то це означає, що на кожну одиницю експортованого товару можна придбати менше імпорتنих товарів. Оскільки менший обсяг імпорту стає можливим замість колишньої кількості експорту, добробут країни скорочується. Таким чином, умови торгівлі погіршилися. Водночас якщо $T > 1$, умови торгівлі, навпаки, поліпшилися порівняно з базовим періодом [3, с. 136].

Такі умови торгівлі характерні й для регіонів країни, зокрема для Закарпатської області, про що свідчать дані табл. 2.

Таблиця 2

Зовнішня торгівля товарами Закарпатської області із сусідніми державами (млн. дол. США)

Сусідні держави	Експорт товарів					Імпорт товарів				
	2008	2009	2016	2016, % до 2008 р.	2016, % до 2009 р.	2008	2009	2016	2016, % до 2008 р.	2016, % до 2009 р.
Польща	52,5	38,8	59,8	113,9	154,1	51,0	24,2	41,7	81,7	172,3
Румунія	15,4	16,5	25,6	166,2	155,2	13,7	10,0	19,2	140,1	192
Словаччина	102,7	65,9	78,8	76,7	100,2	103,8	27,6	17,9	17,3	64,9
Угорщина	612,4	424,2	525,8	85,9	123,8	409,7	106,2	122,4	29,8	115,2
Разом:	783,0	545,4	690	88,1	126,5	578,2	168	201,2	34,8	119,6
Довідково з країнами: світу	1220,8	935+,0	1094,4	89,7	117,0	1866,1	952,9	1011,5	54,2	106,2
Європи	1133,4	849,7	957,4	84,5	112,7	1584,0	616,8	583,6	36,8	94,6
<i>Торгівля Закарпатської області з аналізованими країнами, % до:</i>										
країни світу	64,1	58,3	63,1	x	x	31,0	17,6	19,9	x	x
країни Європи	69,1	64,2	72,1	x	x	36,5	27,2	34,5	x	x

Джерело: розраховано за [7, с. 49–50; 8, с. 221–222]

Із даних табл. 2 видно, що товарні умови торгівлі вигідні з аналізованими чотирма сусідніми країнами, оскільки $T > 1$. Так, якщо в 2008 р. у ці країни регіоном було експортовано товарів на 783,0, у 2009 р. на 545,4, а в 2016 р. на 690 млн. дол. США та імпортовано відповідно на 578,2, 168,0 та 201,2 млн. дол. США, тобто зовнішньоторговельне сальдо із ними було позитивним і становило 204,8, 377,4 та 488,8 млн. дол. США відповідно. Водночас із країнами Європи індекс умов торгівлі $T < 1$, оскільки експорт у 2008 р. становив 1 133,4, у 2009 р. – 849,7 млн. дол. США, у 2016 р. – 957,4 а імпорт відповідно 1 584,0 та 616,8 млн. дол. США, у 2016 р. – 583,6. Тому доцільно розширювати зовнішню торгівлю товарами із сусідніми державами, оскільки умови торгівлі з ними поліпшилися.

У товарній структурі зовнішньої торгівлі Закарпатської області, як свідчать показники табл. 3, у цілому індекс умов торгівлі $T < 1$ був характерним для 2009 р., оскільки експорт становив 935,0, а імпорт – 952,9 млн. дол. США. У 2016 р. умови торгівлі товарами поліпшилися і $T > 1$, оскільки експорт становив 1 094,4, а імпорт – 1 011,5 млн. дол. США.

Особливо поліпшився індекс умов торгівлі за рахунок деревини і виробів із деревини та механічного обладнання, експорт яких у 2016 р. становив відповідно 72,0 та 657,3 млн. дол. США., а імпорт – 3,1 та 436,2 млн. дол. США., а погіршився за рахунок мінеральних продуктів, експорт яких становив 1,6, а імпорт – 105,1 млн. дол. США. На групу товарів механічного обладнання у 2016 р. припадало 60,1% до всього обсягу експорту та 46,6% до всього обсягу імпорту товарів.

Висновки з проведеного дослідження. Зовнішньоекономічне співробітництво Закарпатської області з прикордонними регіонами країн Карпатського єврорегіону становить значну частку всього обсягу її економічної діяльності в останнє десятиріччя. Засновники Карпатського єврорегіону є основними партнерами регіону в експорті товарів, тому доцільно розширювати зовнішню торгівлю товарами із сусідніми державами, оскільки умови торгівлі з ними поліпшилися. Дослідженнями встановлено, що в товарній структурі зовнішньої торгівлі області особливо поліпшився індекс умов торгівлі за рахунок деревини і виробів із деревини та механічного обладнання.

Таблиця 3

Товарна структура зовнішньої торгівлі Закарпатської області (млн. дол. США)

	експорт			Імпорт		
	2009	2016	2016, % до 2009 р.	2009	2016	2016, % до 2009 р.
Всього	935,0	1094,4	117,0	952,9	1011,5	82,6
У т. ч. за розділами УКТЗЕД* живі тварини та продукція тваринництва	-	2,6	-	2,7	5,7	43,3
продукти рослинного походження	14,5	25,6	176,6	4,5	18,3	91,0
продукція харчової промисловості	37,7	25,3	67,1	29,8	41,7	78,7
мінеральні продукти	2,8	1,6	57,2	105,1	89,7	74,5
продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості	18,4	35,0	190,2	20,3	24,3	94,2
шкіряна та хутряна сировина та вироби з них	20,4	16,9	82,8	14,3	12,5	135,0
деревина і вироби з деревини	54,1	72,0	133,1	3,1	1,2	52,7
текстиль та вироби з текстилю	115,9	105,2	91,3	107,9	105,2	99,8
недорогоцінні метали та вироби з них	14,4	7,9	342,9	38,6	44,2	74,9
механічне обладнання	520,9	657,3	126,4	436,2	471,1	100,3
транспортні засоби та шляхове обладнання	2,8	2,4	85,7	58,3	33,5	80,6
Інші промислові товари						
Різне	-	-	-	1,4	1,4	37,0
<i>Провідні види товарів, % до підсумку</i>						
недорогоцінні метали та вироби з них	1,3	0,7	x	2,9	4,4	x
механічне обладнання	55,7	60,1	x	45,8	46,6	x
мінеральні продукти	0,3	0,14	x	0,7	8,8	x
деревина і вироби з деревини	6,9	6,6	x	0,3	0,2	x

*Українська класифікація товарів зовнішньоекономічної діяльності.

Джерело: розраховано за [7, с. 281; 8, с. 223–224]

Для Закарпатської області вигідним є імпорто-замінний і експорторозширюючий тип внутрішньо-економічного зростання, оскільки умови торгівлі регіону з іншими країнами поліпшуються, особливо за розширення ЄС до кордонів України.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Державне регулювання економіки: навч. посіб. / С.М. Чистов, А.Є. Никифоров, Т.Ф. Куценко та ін. К.: КНЕУ, 2000. 316 с.
2. Економіка України: стратегія і політика довгострокового розвитку / за ред. акад. НАН України В.М. Геєця. К.: Ін-т екон. прогнозів.; Фенікс, 2003. 1008 с.
3. Киреев А.П. Международная экономика: учеб. пособ. для вузов: в 2-х ч. Ч. I. Международная микроэкономика: движение товаров и факторов производства. М.: Международные отношения, 1999. 416 с.
4. Міжнародна економіка в питаннях та відповідях: навч. посіб. / Ю.Г. Козак, В.В. Ковалевський, К.І. Ржепішевський. Київ: Центр навчальної літератури, 2004. 676 с.
5. Передрій О.С. Міжнародні економічні відносини: навч. посіб. Ужгород, 2005. 224 с.
6. Регіони України: проблеми та пріоритети соціально-економічного розвитку: монографія / З.С. Варналій, А.І. Мокій, О.Ф. Новикова, С.А. Романюк та ін.; за ред. З.С. Варналія. К.: Знання України, 2005. 498 с.
7. Статистичний щорічник Закарпаття за 2009 р. / за ред. Г.Д. Гриник. Ужгород, 2010. 575 с.
8. Статистичний щорічник Закарпаття за 2016 р. / за ред. Г.Д. Гриник. Ужгород, 2017. 542 с.
9. Hudson R., Willians A. Diveded Europe, Sociey and Territory. London: Sage, 1999. 315 p.
10. Leontief W.W. Domestic Production and Foreign Trade: the American Capital Position Re-examined /

Proceedings of the American Philosophical Society 97. 1953. P. 331–349; *Economia Internazionale*. 1954. February. № 7. P. 3–32.

11. Sarajevs Vadims. Convergence of European transition economies and EU: What do the date show. BOFIT. Discussion Papers. 2001. № 13. 40 p.

REFERENCES:

1. S. Chystov, A. Nykyforov, T. Kutsenko. The government regulation of economy: [tutorial]. – Kyiv: KNEU, 2000. – 316 p.
2. V. Geytsia. Ukrainian economy: strategy and policy of long-term development/ edited by academy NAN of Ukraine. – Kyiv: Institution of economic prognosis; Feniks, 2003. – 1008 p.
4. A. Kyreyiv. International economy: [tutorial]/ in two parts. – Part 1. International microeconomic: goods and fund process. – Moscow, "International relations", 1999. – 416 p.
5. U. Kozak. International economy: questions and answers: [tutorial]/ U. Kozak, V. Kovalevskyi, K. Rzhepi-shevskyi. – Kyiw, "Centre of educational literature", 2004. – 676 p.
7. O. Peredniy. International economy relations: [tutorial]. – Uzhhorod, 2005. – 224 p.
9. Ukrainian's regions: problems and potential of social and economic growth: Monograph/ [Z. Varnaliy, A. Mokiy, O. Novykova, S. Romanyuk] edited by Z. Varnaliy. – Kyiw, Ukrainian Knowledge, 2005. – 498 p.
10. Annual statistics of Transkarpatian region for 2009/ Head Department of statistics in Transkarpatian region/ edited by G. Grynyk. – Uzhhorod, 2010. – 575 p.
11. Annual statistics of Transkarpatian region for 2016/ Head Department of statistics in Transkarpatian region/ edited by G. Grynyk. – Uzhhorod, 2017. – 542 p.

Soyma S.Y.Candidate of Economic Sciences,
Senior Lecturer at Department of Business
Administration, Marketing and Management
Uzhhorod National University**BASICS OF IMPROVEMENT OF FOREIGN TRADE ACTIVITY IN THE ZAKARPATTIA REGION**

The article deals with the issues of foreign economic activity of the Zakarpattia region. Complete functioning of the economy of any country and its regions cannot occur without a developed system of foreign economic relations. The inclusion of regional economies in the system of international economic relations positively influences the development of the country's economy, promotes an increase in the technical level of production, the rational use of natural resources, the elimination of the shortage of certain goods, and, consequently, increases the standard of living of the population. At the same time, the problem of rapprochement of regions and improvement of foreign economic activity has always been very acute in the world, and in spite of the powerful mechanisms for the promotion of the development of certain territories and the restraining of the development of others, the final alignment is unlikely to ever happen. Data for the survey are based on operational information of the Main Directorate for European Integration, Foreign Economic Relations and Tourism of the Transcarpathian Regional State Administration, data of the Main Directorate of Statistics in the Transcarpathian region.

The research has proven that for the Zakarpattia region, the import-substitute and export-expanding type of intraeconomic growth is beneficial since the terms of trade of the region with other countries are improving, especially with the enlargement of the EU to the borders of Ukraine.

The volumes of direct foreign investments in Ukraine and its regions, and in particular in the Zakarpattia region, could significantly increase with the stability of Ukrainian markets, legislation, politics, and currency, that is, under the predictability of the economic and socio-political development of our country.